

Oktay SUBAŞI
Öğretim Görevlisi

Narin Kanatlar

Kanatlarında dünyanın en güzel renkleri ve desenleri ile çiçekten çiçeğe bir yaşam;

Kelebekler

Değişerek Güzelleşmek

İlkbahara erişen her yerde güzele doğru bir değişim başlar. Tabiat canlanır. Sadece çiçekler açmaz, onlarla birlikte bir çok canlı kış uykusundan uyanır, tüm güzellikleri kelebekler de uçmaya, kırları, ormanları renkleriyle, desenleriyle, zarafetleriyle süslemeye başlar

Değişe değişe güzelleşmeyi ifade eder kelebekler, yumurtadan tırtıla, tırtıldan kozaya, koza içinde pupaya, pupadan kelebeğe giden bir yoldan geçer, dönüştükçe güzelleşir. Kozadaki dönüşüm mucizevidir. En güzele dönüştüğünde, kelebek olduğunda, kozadan ayrılır, kanatlarında dünyanın en güzel renkleri ve desenleri ile en az kendisi kadar güzel olan çiçeklere uçar.

Büyüleyici renkleri ve kanat desenleriyle çiçeklere uçarken kısa süren yaşamlarına sığdırdıkları güzelliklerle dolu bir dünyayı özgürce çiçekten çiçeğe uçarak taşıyıp, nasıl yaşanılabileceğini de en güzel şekilde anlatmış olurlar.

Onlar dünyamızın ve canlılar aleminin en güzel, en zarif, en estetik varlıklarından biridir. Kırlarda, dağlarda, bazen yanı başımızda, parklarda, bahçelerde karşılaştığımız belleğimizde kelebek olarak sakladığımız bu gö-

rüntülerinden birini kağıda çizmemizi isteseler yaptığımız çizim acaba kelebek türlerinden herhangi birine renkleriyle, kanat desenleriyle benzer mi ?, veya karşılaştığımız kelebekleri örneğin kuşları serçe, karga, leylek, martı şeklinde isimleriyle bildiğimiz gibi bilir miyiz, Alıç keleşbeği(Aporia crataegi), Diken keleşbeği (Vanessa cardui), Benekli bakır keleşbeği(Lycaena phlaeas), Alevli ateş keleşbeği(Lycaena ochimus), Çok gözlü mavi(Polyommatus icarus) gibi isimlerle onları tanımakta mıyız.

İsimlerini bazen mitolojik bir kahramandan, bazen beslenmeyi sevdiği bitkiden, bazen kanat renk ve deseninden, bazen yaşadığı bölge veya şehirden, bazen keşfeden bilim adamından alan dikkat çekici güzellikte isimleri olan kelebekleri çoğumuz isimleriyle bilmeyiz, onlar bizler için hep kelebeğdir.

Türkiyenin kelebekleri

Ülkemizin göç yolları üzerinde olması kısa mesafelerde değişik iklim koşullarının bulunması Anadolu'nun farklı yörelerindeki yaşam alanlarının gösterdiği çeşitlilik çok sayıda bitki ve hayvan türünün yaşamasına imkan tanımaktadır. Güneyin Akdeniz makileri, kuzeyin nemli ormanları, İç Anadolu'nun, Kuzeydoğu Anadolu'nun yeşil meraları, Doğu Anadolu'nun kayalık dağ yamaç-

ları, Avrupa, Asya, Ortadoğu ve çok az olmakla beraber Afrika'ya özgü çok sayıda türün yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bu özellikler nedeniyle tür çeşitliliği açısından Avrupa'nın en zengin ülkesi olduğumuz görülür. Bu türlerin bazıları endemiktir, sadece Türkiye'de yaşamaktadır. Dünyada kelebek açısından en zengin bölge ise Güney Amerika'dır. Güneydoğu Asya ve Endonezya adaları da kelebek türleri açısından oldukça zengindir.

Türkiye'de en fazla kelebek ise Orta ve Doğu Anadolu'daki tahrip olmamış doğal alanlarda, deniz seviyesiyle orta yükseklikteki 3000 mt. kadar su bulunan dağlık kesimlerde yaşamaktadır. Özellikle Kaçkar Dağları, Çoruh Vadisi, Vangölü Havzası, Fethiye Kelebekler Vadisi, Niğde Aladağlar ve Antalya bölgesi tür çeşitliliği açısından en zengin bölgelerimizdir.

Ülkemiz çok sayıda endemik kelebek türüne de ev sahipliği yapmaktadır. Çokgözlü anadolu beyazı (Polyommatus menalcas), Halikarnas esmeri (Maniola halicarnassus), Anadolu çok gözlüsü (Plebeius hyacinthus) Koçak'ın esmer perisi (Hyponephele kocaki) gibi kelebek türleri sadece Anadolu'da yaşayan endemik türlerdendir. Avrupa'da nesli ciddi şekilde azalan bazı türler ise Türkiye'de bölgesel olarak iyi korunan bazı sahalarda nispeten daha rahat görülebilmektedir. Bunlara Apollo (Parnassius apollo), Yalancı apollo (Archon apollinus), Karagözlü mavi kelebek (Glaucopsyche alexis), Himalaya mavi kelebeği (Pseudophilotes vicrama), Ba-

vius (Pseudophilotes bavius) örnek olarak gösterilebilir. Bunların dışında Çokgözlü hazer mavisi (Polyommatus caeruleus), Sibirya perisi (Triphysa phryne) türlerine neredeyse rastlanmazken, Trakya ve çevresinde yaşayan Turuncu süslü doğu kelebeği (Anthocharis damone), Kara mavi (Scolitantides orion), Orman güzelesmeri (Erebia medusa) gibi türlere de artık nadiren rastlanmaktadır.

Doğunun Kelebekleri

Ülkemizde kelebeklerin en yoğun ve tür olarak en fazla yaşadığı bölgelerin başında Doğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Üstelik bu türlerin bir bölümü endemiktir, sadece Doğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. Doğu Anadolu bölgesinin farklı iklim özelliklerine sahip coğrafyalarla komşulukları, Karadeniz'in bol yağışlı, Kafkasya'nın soğuk ve dağlık, Orta Anadolu'nun bozkır, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sıcak iklimlerinin kesiştiği bir noktada yer alması, kelebekler için çok uygun yaşam alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Yüksek dağlar, sulak alanlar, çayır ve meralar, zengin bitki örtüsü, ziraat ilaçlamanın diğer bölgelere nazaran daha az yapılması, bozulmamış doğa gerek popülasyon, gerekse tür çeşitliliği konusunda diğer bölgelere nazaran daha zengin olmasının başlıca sebepleri arasındadır. Kelebeklerin Türkçe ve Latince isimlerine bakıldığında Doğu Anadolu Bölgesinin kelebek zenginliğini anlamak mümkündür, Aşağıda yer alan tür isimleri bu konuda fikir vermeye yeterlidir.

<i>Spialia phlomidis</i>	Acem zıpzıpı
<i>Pseudochazara schakuhensis</i>	İran yalancı cadısı
<i>Melanargia russiae</i>	Rus melikesi
<i>Erebia iranica</i>	Acem güzelesmeri
<i>Erebia graucasica</i>	Kafkas güzelesmeri
<i>Hyponephele cadusia</i>	İran esmer perisi
<i>Hyponephele urartua</i>	Urartu esmer perisi
<i>Hyponephele wagneri</i>	Ağrı esmer perisi
<i>Maniola telmessia</i>	Doğu çayır esmeri
<i>Triphysa phryne</i>	Sibirya perisi
<i>Coenonympha symphita</i>	Kafkasya zıpzıp perisi
<i>Coenonympha leander</i>	Rus zıpzıp perisi
<i>Coenonympha saadi</i>	İran zıpzıp perisi
<i>Lassiommata menava</i>	Türkistan esmer boncuğu
<i>Brenthis mofidii</i>	İran brentisi
<i>Melitaea persea</i>	İranlı iparhan
<i>Melitaea arduinna</i>	Türkistanlı iparhan
<i>Polyommatus phyllis</i>	Çokgözlü İran mavis
<i>Polyommatus aserbeidschanus</i>	Azeri çokgözlüsü
<i>Polyommatus dama</i>	Mezopotamya çokgözlüsü
<i>Polyommatus kurdistanicus</i>	Çokgözlü Van esmeri
<i>Polyommatus dezinus</i>	Çokgözlü Hakkari çillisi
<i>Polyommatus ciloicus</i>	Çokgözlü Cilo mavis
<i>Polyommatus coelestinus</i>	Çokgözlü Rus mavis
<i>Plebeius eurypilus</i>	Doğulu esmergöz
<i>Plebeius morgianus</i>	İran çokgözlüsü
<i>Plebeius alcedo</i>	Acem çokgözlüsü
<i>Turanana cytis</i>	İranlı Turan mavis
<i>Satyrrium marcidum</i>	İranlı sevbeni
<i>Callophrys suaveola</i>	Türkistan zümrütü
<i>Lycaena phoenicurus</i>	İran bakırı
<i>Lycaena euphratica</i>	Fırat bakırı
<i>Lycaena lampon</i>	İran ateşi
<i>Colotis fausta</i>	Mezopotamya kolotisi
<i>Euchloe penia</i>	Doğu elfinstonyası
<i>Colias alfajariensis</i>	Türkistan azameti
<i>Colias caucasica</i>	Kafkasya azameti
<i>Colias chlorocoma</i>	Azeri azamet
<i>Colias erate</i>	Doğulu azamet
<i>Leptidea duponcheli</i>	Doğulu narin orman beyazı
<i>Parnassius nordmanni</i>	Kafkas apollo
<i>Zerynthia caucasica</i>	Kafkas fisto keleş

Doğu Anadolu Bölgesinde uçan türler sadece yukarıda yer alan türlerden ibaret değildir, bu listede yer almayıp ta yine sadece Doğu Anadolu Bölgesinde görülen fakat isimleri yukarıda yer aldığı gibi Doğu Anadolu Bölgesi ni çağrıştırmayan çok sayıda tür uçmaktadır. Yukarıda isimleri yer alan kelebeklerin bir bölümü Doğu Anadolu Bölgesi dışındaki bölgelerde de görülmektedir, fakat Doğu Anadolu Bölgesi popülasyon açısından daha zengindir. Ülkemizde uçan türlerin 400 civarında olduğu ve sadece Van ilinde uçan türlerin 200 civarında olduğu düşünülürse bu durum Doğu Anadolu'nun kelebek türleri açısından zenginliğini anlatmaya yeterlidir.

Bu durumun tarihsel bir gerçeklik olduğunu Evliya Çelebinin seyahatnamesinden de anlamak mümkündür, Evliya Çelebi Seyahatnamede Bitlis'e geldiğinde gördüğü kelebek ve kuş bolluğunu kendine has üslubuyla anlatmaktadır.

Kelebekler Tehdit Altında

Kelebekler bozulmamış doğanın, temiz çevrenin göstergelerinden biridir; son yıllarda sadece Türkiye'de değil dünyanın her yerinde tehdit altındadırlar. Tüm yaşam evreleri boyunca pek çok doğal düşmanın tehdidi altında bulunurlar. Ancak bunların dışında kelebeklerin en büyük düşmanı doğayı hızla kirletip yok eden insandır.

Diğer canlılara oranla çok daha hassas ve narin olan kelebekler doğal dengenin bozulmasından en fazla etkilenen canlılardan biridir. doğal yaşam alanlarının daralması popülasyonlarının azalmasına ve nesillerinin yok olmasına neden olmaktadır.

Sadece bozulan çevre koşulları değil bazı nadir ve gösterişli kelebek türlerinin ticari amaçlarla koleksiyonere satılmak için toplanması, bilimsel amaçlarla yurt dışına çıkarılması, bunları önleyecek yasal tedbirlerin olmaması bazı türlerin özellikle Apollo (Parnassus apollo, Van denizi güzeli (Cimeliidae axia theresiae) gibi tür-

lerin azalmasına ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Bu konuda yasal önleyici düzenlemeler gerekmektedir. Avrupa'nın birçok ülkesinde keleklerin yurt dışına çıkarılması yasaklanmış. Milli parklardan bilimsel amaçlar dışında toplanması yasal olarak engellenmiştir.

Uluslar arası nesli tükenmekte olan türlerin ticaret konvansiyonu (CITES) Apollon (*Parnassius apollo*), kelebeğini koruma altına almasına rağmen türün nesli tehdit altındadır. Ayrıca 9 Ocak 1984 tarih ve 84/7601 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi gereğince çok sayıda nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan kelek türü koruma altına alınmıştır. Listede yer alan keleklerin önemli bir kısmı ülkemizde uçmaya devam etmektedir.

Kelebek Gözlemciliği

Kelebek gözlemciliği son yıllarda kuş gözlemciliği gibi oldukça ilgi duyulan bir hobi haline gelmiştir. Bu ilgi henüz istenilen seviyede değildir, fakat gelişmeler umut vericidir. Son yıllarda büyük eksikliği bulunan ve tür teşhisinde gözlemcilerin yaşadıkları sorunları çözmeye yardımcı olan çeşitli Türkçe kitaplar yayınlanmıştır. Prof. Dr. Ahmet Baytaş'ın NTV yayınlarından çıkan Türkiye'nin Kelekleri ve yine Dr. Ahmet Baytaş ve Dr. Evrim Karacetin tarafından hazırlanan ve Doğa Derneği tarafından yayınlanan Türkiye'nin Kelebek Rehberi kitapları Türkiye'de uçan kelek türleri hakkında önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca internetin sağladığı olanaklar kelekleri gözlemek ve tanımak isteyen çok sayıda gözlemcinin bir araya gelmesini sağlamış, www.cesa-tr.org, www.kelebek-turk.com, www.trakel.org, www.adamer-kelebek.org web siteleri türlerin teşhisi, uçuş zamanları, görülebilecekleri bölgeler gibi ihtiyaç duyulan bilgileri sağlamada önemli işlevler görmeye başlamıştır. Göz-

lemci sayısının artması, zaman zaman bir araya gelerek kelekler konusunda bilginin paylaşılması, farklı şehirlerden gözlemcilerin topluluğa katılması, kelek türleri hakkında sahip olunan bilgiyi daha da arttırmıştır. Zengin kelek faunasıyla Türkiye giderek sayıları artan yerli ve yabancı kelek gözlemcileri, doğa fotoğrafçıları, entomologlar, lepidopteristler için Avrupa'nın önemli gözlem alanlarından biri olmuştur.

Türkiye'nin her bölgesinde rastlanabilen kelekleri yoğun ve farklı türleri ile bir arada görmek için onların sevdikleri yaşam alanlarında olmak gerekir. Bu anlamda Kaçkar Dağları, Barhal Deresi birer kelek cennetidir. Kelekleri ile en meşhur bölge ise kuşkusuz Fethiye'deki kelekler vadisidir. Yaklaşık 85 tür gündüz ve gece kelebeğine ev sahipliği yapan vadinin en popüler kelebeği temmuz ve ağustos aylarında uçan Kaplan kelebeğidir (*Euplagia quandripunctaria*). Çoruh vadisi ve özellikle bu vadideki Kân Deresi kelek popülasyonu açısından zengindir. Doğu Karadeniz Dağları, Gediz Deltası, Antalya Bölgesi, Niğde Aladağlar, Vangölü Havzası ve Tatvan Nemrut Dağı kalderası önemli gözlem alanlarıdır.

Dünyanın Zarif Süsleri

Kelekler dünyamızın zarif, estetik varlıklarıdır, onlar bir yerde yaşıyorlarsa o doğal çevre temiz ve güzeldir. Kelekleri çok seven onlara hayran olan Buda bu hayranlığını "hayata dair sizlerden yani kitaplardan öğrendiklerimden çok daha fazla şey öğrendim." sözleriyle dile getirmiştir.

Kelekleri daha yakından gözlemlemeye başladıktan sonra, renk ve kanat desenleriyle birbirlerine benzemediklerini, mevsimlerin değişmesiyle birlikte bazı türlerin uçuşunun sona erdiğini, bitki ve çiçeklerle birlikte uçan türlerin de, iklime, bölgeye, bitki çeşitliliğine, yüksekliğe göre değiştiğini, Osmanlı ateşi (*Lycaena otomana*), Anadolu melikesi (*Melanargia Larissa*), Dağ ateş kelebeği (*Lycaena thetis*), İspanyol kraliçesi (*Issoria lathonia*) gibi isimleriyle onları ayırt etmeye, tanımaya başladığınızı, hangi çiçeklerde hangi türleri görebileceğinizi, güzele doğru değişimleriyle zariflikleriyle, narinlikleriyle, kısa süren yaşam süreleri içinde büyüleyici güzellikte bir dünya hakkında bize çok şey öğrettiklerini göreceksiniz.

**Keleklerin Türkçe isimleri Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Profesör Dr. Ahmet Ömer Koçak – Yrd.Doç. Dr.Muhabbet Kemal Koçak'ın' listesinden alınmıştır.